

Hořká jádra - Jaroslav Vrchlický 1889

Lyrická sbírka věnovaná příteli profesoru Václavu Gasztowttovi, tlumočnicku polských básníků do francouzštiny, v upomínku na Vrchlického pobyt mezi pařížskými Poláky roku 1882 přináší verše z let 1879—1889, ojediněle však ještě starší. Již její titul a pak autorovo vstupní prohlášení, nahrazující tradiční moto, naznačují její základní ladění. Autor v něm oslovuje čtenáře a vyzývá je, aby se nedivili jejím hořkým tónům: „míchala ji příroda i osud — a lidé tam sladkostí nepřidali“. Sbíрка tak zahajuje řadu básnickových lyrických knih z první poloviny devadesátých let, v nichž postupně dochází ke zvratu od milostného opojení k myšlenkám o pomíjivosti všeho štěstí, od sebevědomých gest plných tvůrčího elánu k pochybám o smyslu vlastní práce, od optimistických perspektiv a víry v lepší budoucnost ke skepsi a pocitům odcizení se společnosti, která nedovede ocenit ideální snažení a tvůrčí vzněty. Knížka však vznikala více než deset let, což znamená, že do ní básník shromáždil verše melancholického ladění z delšího časového úseku, zatímco téhož roku vydané sbírky *Motýlí všech barev* a *Dni a noci* v podstatě ze stejného času koncentrují verše, v nichž se ještě obráží ona k slunným stránkám života obrácená básnickova tvář. Protikladnost nálad ve sbírkách stejného data svědčí pak o tom, že proměna Vrchlického vztahu ke světu a k soudobému dění narůstala pozvolna, že nebyla výsledkem jediného prudkého nárazu, za jaký se někdy vydával rozvrat básnickova manželství.

Sbíрка má členění typické pro Vrchlického soubory veršů. Po *Prologu* následují čtyři oddíly *Z přírody*, *Z lásky*, *Z umění* a *Ze života*, jež završuje *Epilog*. V prvním oddíle převažuje nad líčením krajiny reflexe. Jen poskrovnu se vyskytuje čirá přírodní nálada, např. v básni *Krajina*, jež dokonale vystihuje podzimní atmosféru s pomocí civilního, záměrně nevýrazného vyznění; tento postup se plně uplatnil až v básnické generaci devadesátých let: „U potoka v tichu ku měsíci krávy / zvedají zrak tmavý, smutný, přemítavý.“ Jinak i do těchto náladových veršů proniká jistý rušivý prvek, sice neurčitý, přesto však nedovolující se upnout k prosté impresi. Tak v básni *Tucha* obraz neznámé podzimní krajiny pozastírá jakýsi tajemný pocit: „Cos příšerného skví se stínem / a zase láká napolo, / jak druhdy dávno v těle jiném / bych býval šel tu okolo.“ Podobně znovu navštívený zámecký park, připomínající minulé milostné chvíle, vyvolává v básnickově duši podivné předtuchy (*Reminiscence*). Převážně však popisy podzimní a zimní krajiny slouží k paralelním úvahám ani ne čtyřicetiletého básníka o podzimu života,

o ztraceném mládí, o drahocennosti každého okamžiku, k úvahám spojeným s lítostí nad tím, jak nešetrně se s časem zacházelo v době mladosti. Není v tom ještě bolest trpícího člověka jako v básnickové lyrice z devadesátých let, nicméně již zde vládne stesk a rezignace. To platí i o těch verších přírodní lyriky, kde se básník uchýlil k ustáleným veršovým a strofickým útvarům přejatým ze staré poezie francouzské (rondó, villonská balada) a asijské (malajský pantum). Z nich *Balada za odcházející mladostí* je cele vystavěna na výctu projevů mládí, jimž je třeba dát sbohem. I tento enumerační patos, jeden z výrazných znaků moderní poezie, plně rozvinuly následující básnické generace.

Obdobně rezignované ladění má i druhý oddíl *Z lásky*. Také tady reflexe prostupuje portréty žen a dívek, podávané někdy i s náběhem k žánrové kresbě (*Chvilé sentimentální*), také tu zvláště do portrétů mladých žen proniká stesk nad promarněnou a nenávratnou minulostí; o lásce se mluví v minulém čase. A tam, kde se objevují intimnější vyznavačské milostné tóny, provází je opět cosi neurčitě rušivého, prvek disharmonie stěží popsateľný, ale přesto intenzivně pocíťovaný, tak jako uprostřed nejkrásnějšího jara zebe ve skalách sníh (*Largo*). Tento pocit je pak i objektivován v neosobním příběhu zdánlivě šťastného manželství (*Stín*) i v podobě monologu Shakespearovy postavy z *Othella*, *Desdemony*, ve stejnojmenné básni. Dokonce tu padne i kritické a sebekritické slovo na adresu pyšných mužů, kteří se cítí pány žití a bojovníky lidskosti, a přitom srdce ženy šlapou v bláto (*Netopýr*). A ještě jednou stránkou je tento oddíl pozoruhodný: tesknou lyriku tu provází výrazná hudebnost verše a ojediněle také nezvyklý slovník (asfodely, viziony), rysy, jež jsou příznačné především pro pozdější dekadentní poezii.

Třetí oddíl *Z umění* prozrazuje jednu z příčin básnickovy postupně názorové proměny. Zahajují ho sice verše patřící k vrcholům Vrchlického meditativní lyriky, v nichž básník na základě analogií s přírodou v melancholickém tónu uvažuje o poslání umění, o sobě, o svých tvůrčích možnostech, snahách i perspektívách a v jedné ze slavných básní si také klade otázku, která z jeho písní trvale obohatí lidstvo (*Rád věděl bych...*). Postupně však tato reflexivní složka slábne a ke slovu se dostává fejetonní polemický žánr, signalizující narůstající nedorozumění se společností i s jejím mladým uměním. Světem vládne nevďek, krása se uplatní, jen když je oděna v cetkách módy, přirozený dívčí půvab, který by v antice inspiroval k obdivu a tvůrčímu zaujetí umělce a filozofy, je přehlížen tupým davem a stává se předmětem zisku nebo chtíče. Přesvědčení o životodárnosti poezie musí básník skrývat hluboko ve svém nitru, a při-

tom rezignovaně přitakat slovům literárního znalce o tom, že poezie se již vyžila. I ji zaplavují nejrůznější hloupá hesla, vše se žene za moderností. Přestože se v knihách básníků staré školy shledávají „samé moly“, i ve verších mladých „v spoustě kalu, rmutu, špíny / zamazaná bez příčiny / skví se rybka — ideál!“ (*Romance o modernosti*). Pocit outsiderství, odcizení mezi autorem a společností vyúsťuje dokonce v rezignaci na tvorbu, před níž básník dává přednost prostému životu (*Chci žít!*). Hned vzápětí však, jako už tolikrát předtím i potom, básník své rozhodnutí ruší. Tak jako strom nemůže přestat kvést jen proto, že má dost nepřízně počasí, tak i básník musí přese vše dál tvořit (*Musí*). Zůstane jen závist k akrobatovi, který, když ho jeho umění omrzí, může rázem skoncovat se životem, zatímco básníky jejich umění jen zvolna škrtí (*Akrobat*).

Jestliže v třetím oddíle ještě polemický temperament a občasná ironie nadlehčovaly zatrpklý tón veršů, pak v poslední části *Ze života* propuká básníkův pesimismus naplno. Vrací se stesk nad mrtvým promarněným mládím a stále silněji se ozývá memento smrti, ohlašující se i několika epitafy; především však se básníkovi začíná všechno dění jevit jako jediný klam. Tento stav názorně ilustruje loď Zora, zabuzující svým jménem ty nejušlechtilejší představy; ty se však záhy rozplynou, když se objeví, že je to loď pirátů (*Zora*). Básníka rmoutí zlomyslnost, děsí ho lidská bída a do krajnosti rozhořčují zkoušky nových zbraní, zatímco apoštolové lidstva káží o míru a humanitě (báseň *Kůň*, zařazená až do 2. vydání sbírky). A tak jediné, co zůstává, jsou chiméry, přeludy, iluze; udržují lidi při životě na pokraji kráteru (*Přeludy*) a i básník se k nim utíká ve své beznaději (*Chiméry*). Tentokrát mu východisko nenabídne ani vlastní tvorba, z níž pociťuje únavu, ani voluntaristický imperativ, rezignující na všechno kromě lásky: „Nic platno / a hled' pouze milovat!“. Sbíрка se uzavírá *Epilogem*, v němž se autor obrací ke svým budoucím čtenářům s otázkou, zda s porozuměním básníkovu snažení a jeho ideálům také pochopí všechno to, co básníka deptalo. Jejich podiv nad zlobou doby bude také jedinou autorovou pomstou.

Hořká jádra se řadí k těm málo Vrchlického knihám, v nichž životní skepse prostoupila všechny tematické oblasti jeho veršů. Svědčí o básníkově citlivosti, s jakou reagoval na nepřízeň doby, ale také o jeho tvůrčím typu, jemuž mnohem více prospívá vnitřní neklid subjektivního lyrika, zbavujícího se v osobně vypjaté chvíli vši rétorické zdobnosti, než sebejistý patos vyrovnaného básníka-věšce. Neboť právě ztráta všech jistot podnítila tu verše, jež spolu s OKNY v BOUŘI z devadesátých let a pozdním STROMEM ŽI-

VOTA patří k nejvýznamnějším projevům Vrchlického lyriky. Navíc v této sbírce básník předjal mnohé z postupů, které plně rozvinula a jako znaky své tvorby konstituovala až následující generace devadesátých let. Zůstane paradoxem, že k tomu došlo v době, kdy se objevily první náznaky nesouladu mezi básníkem a touto generací. zp

Host do domu - Jiří Wolker 1921

Prvotina, jedna ze dvou básnických knížek předčasně zesnulého autora, je rozdělena do tří částí. První z nich, charakteristicky nazvaná *Chlapec*, shrnuje básně s nápadnou autostylizací básníka jako nejmenšího z nejmenších, nejpokornějšího z pokorných, „chlapečka bosého“. Autostylizace věleňuje i řadu autobiografických momentů (odchod do Prahy na studia, stesk po domově, po matce), ale přetváří je v obecnou historii chlapcova seznamování se se světem, s „kamením“. Dětský pohled skutečnost zdůvěrňuje, objevuje básnivost obyčejných věcí (*Kamna*, *Poštovní schránka*) a obyčejných slov. Chlapcova výprava do světa (do „cizího města“) je spojena s hledáním místa mezi lidmi (*Žně*), s představou nově uspořádaných mezilidských a vlastně již sociálních vztahů, k jejichž etice odkazuje i naivisticky zdůvěrnělá náboženská motivika v obrazech pánaboha chodícího na návštěvu k lidem a Panny Marie utěšující rozbolavělé chlapcovo srdce (*Žebráci*, zvukově blízkými tituly spojená dvojice básní *Háj a Hoj!* aj.). Křesťansky stylizovaná láska jako mravní princip vnucený skutečnosti ovlivňuje i cudnou milostnou lyriku (*K svátku mé milé*) a výpravy do světa obrací zpět k touženému ráji srdce, „do nízké světničky, která zavírá se / nad starými známými věcmi“ (*Okno*). — Druhý oddíl *Ukřižované srdce*, uvedený stejnojmennou básní, přináší lyriku sociální bída a utrpení s příznačnou scénérií předměstí, laciných hotelů, kasáren, věznic (báseň *Vězeň*, věnovaná příteli uvězněnému v souvislosti s prosincovými bouřemi 1920) atd.; najdeme tu i poezii solidarity a vzpoury (*Dlážďení*). Hořký tón pak poznamenává i poezii milostnou. — Závěrečný, titulní oddíl *Host do domu* (opět uvedený programovou básní s týmž názvem) je poezií narovnání se světem. Harmonizačním úsilím se přibližuje části první, ale lyrický hrdina už pozbývá výrazně dětské stylizace: vyznává se z lásky k tomuto světu (*Věci*) ve všech podobách, dobývá zrno životního kladu i z nejtragičtějších stránek života — i sama smrt se stává prostou součástí života —